Gölgedeki Duayen Hasan Tahsin Kapak HR.pdf 1 28.03.2023 14:09

Türk tefekkür hayatına ciddi katkılar veren ağabeyi Mehmet Ali Aynî kadar duyulmamış olsa da Hasan Tahsin Bey de henüz 20'li yaşlarının başında memuriyeti yanında telif ve tercümeleriyle gazete ve dergilerde boy gösterdi, İstanbul'un orta ve yüksek dereceli okullarında dersler verdi, ders kitapları yazdı.

65 yıl boyunca kalemini elinden düşürmedi, "yoğunluktan dolayı" muhtelif işlerden feragat etse de entelektüel çabadan geri durmadı. 10'u aşkın dergi ve gazetede yazı yazdı, hemen hepsi önemli akademik ve literatür bilgisi gerektiren irili ufaklı 60'ı aşkın metin kaleme aldı. Profesörü olduğu maliye alanı yanında iktisat, sosyo-politika, kitabiyat ve nadir de olsa hatırat türünde yazılar kaleme alan Hasan Tahsin Bey, okuyarak, yazarak ve okutarak geçirdiği dolu dolu bir ömür sürdü.

Elinizdeki çalışma Hasan Tahsin Bey'in gölgede kalmış kişiliğine bir parça ışık tutmak, yapıp ettiklerini ve bıraktıklarını gündeme taşımak ve bugün için de kıymeti olduğunu düşündüğüm iki tefrikasını günümüz ilgililerinin dikkatine sunmak için hazırlandı.

ISBN: 978-625-8244-85-4
9 786258 244854

hiperyayın

Sosyal medyada bizi takip edin: /hiperkitaptr /hiperkitaptr

Bu kitabı Hiperkitap dijital kütüphanesinden tam metin olarak görüntüleyebilirsiniz.

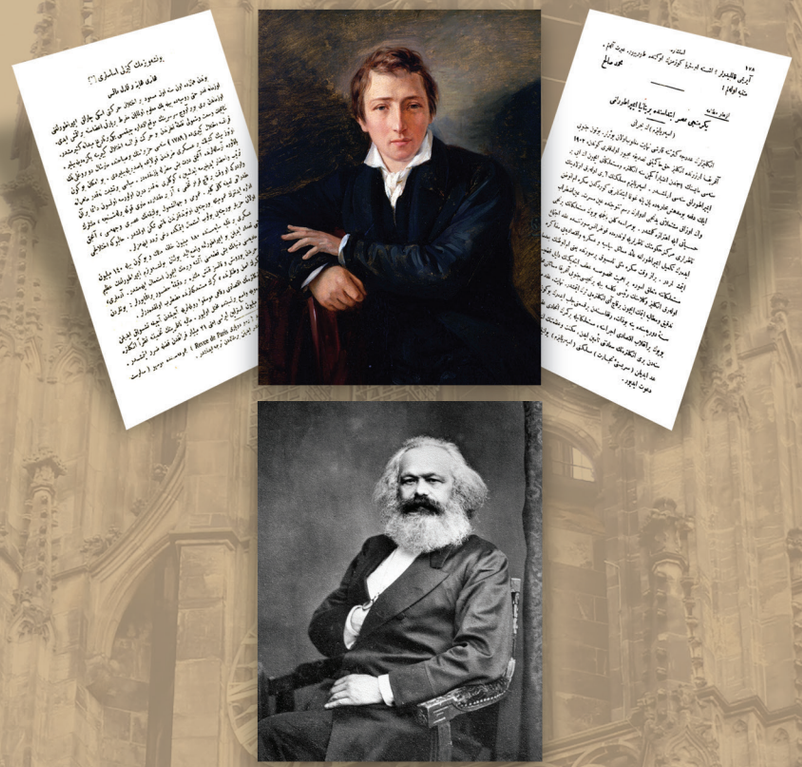
GÖLGEDEKİ DUAYEN:
HASAN TAHSİN AYNÎ ve İKİ TEFRİKASI
(Emperyalizmin Buhranı ve Bolşevizm'in Gizli Esasları)

Harun TUNCER

hiperyayın

GÖLGEDEKİ DUAYEN:
HASAN TAHSİN AYNÎ ve İKİ TEFRİKASI
(Emperyalizmin Buhranı ve Bolşevizm'in Gizli Esasları)

Harun TUNCER

hiperyayın

GÖLGEDEKİ DUAYEN:
HASAN TAHSİN AYNÎ ve İKİ TEFRİKASI

(Emperyalizmin Buhranı ve Bolşevizm'in Gizli Esasları)

Dr. Öğr. Üyesi Harun TUNCER

hiperyayın

Hiperyayın 1030
Araştırma-İnceleme

Yazar
Dr. Öğr. Üyesi Harun TUNCER

Genel Yayın Yönetmeni
Hatice BAHTİYAR

Mizanpaj
Senem ILGIN

Kapak Tasarım
Kenan TEMİZEL

Yayıncı Sertifika No: 16680

ISBN: 978-625-8244-85-4
e- ISBN: 978-625-8244-86-1

1. Baskı: İstanbul, 2023

Copyright© Tüm hakları saklıdır. Bu kitabın telif hakları, 5846 sayılı yasanın hükmüne göre, kitabı yayımlayan Hiperlink Eğitim İletişim Yay. Gıda. San. ve Tic. Ltd. Şti. ve Dr. Öğr. Üyesi Harun TUNCER'e aittir. Yayımcının ve yazarın izni olmaksızın elektronik ve mekanik herhangi bir kayıt sistemi veya fotokopi ile çoğaltılamaz, kopyalanamaz. Ancak kaynak gösterilerek kısa alıntı yapılabilir.

Her hakkı mahfuzdur. Bu kitapta yayınlanan yazıların etik, bilimsel ve hukuki sorumluluğu yazar(lar)a aittir.

Yayınevi uluslararası bir yayınevidir.

Tuncer, Harun.
Gölgedeki duayen: Hasan Tahsin Ayni ve iki tefrikası: emperyalizmin buhranı ve bolşevizm'in gizli esasları / Dr. Öğr. Üyesi Harun Tuncer. -- 1. Baskı. -- İstanbul: Hiperyayın, 2023.
248 sayfa: tablo, şekil; 24 cm. -- (Hiperyayın; 1030)
Kaynakça: sayfa 181.
ISBN: 978-625-8244-85-4
e-ISBN: 978-625-8244-86-1
1.Hasan Tahsin Ayni. 2. Gazeteciler -- Türkiye. I. Dizi.
PN5355.T82/T86 2023 **070.442/TUN 2023**

Baskı-Cilt: Yalın Yayıncılık-**Sertifika No:** 53595

GENEL SATIŞ PAZARLAMA VE YAYINEVİ
Hiperlink Eğt İlet. Yay. Gıda San. ve Paz. Tic. Ltd. Şti
Tozkoparan Mah. Haldun Taner Sok. Alparslan İş Merkezi
No: 27 Kat: 6 D: 21 Merter- Güngören / İstanbul
Telefon: 0212 293 07 05-06 Faks: 0212 293 56 58
www.hiperlink.com.tr / info@hiperlink.com.tr

Dr. Öğr. Üyesi Harun TUNCER

1984'te Üsküdar'da doğdu. İlk, orta ve yüksek öğrenimini İstanbul'da tamamladı. 2008 yılında İstanbul Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı'ndan mezun oldu. 13 yıl boyunca muhtelif yayınevlerinde editörlük, mütercim/tercümanlık, yayın yönetmenliği sıfatıyla çalıştı. 2010-2012 yılları arasında Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Tarih Bölümü'nde "Doğu ile Batı Arasında Bir Köprü: James William Redhouse" başlıklı teziyle yüksek lisansını, 2019 yılında da aynı okulda "Osmanlı Devleti'nde İngiliz Misyoner Faaliyetleri 1839-61" unvanlı teziyle doktorasını tamamladı. Üç yıl boyunca (2019-2022) İstanbul Aydın Üniversitesi'nde Osmanlı Türkçesi ve paleografyası dersi verdi. Ayrıca İstanbul Medipol Üniversitesi'nde Digital Humanities başlıklı bir ders vermeyi sürdüren Tuncer, hâlen İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü'nde doktor öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Tuncer'in telif, tercüme ve sadeleştirme olmak üzere toplamda 11 kitap çalışması bulunmaktadır.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....9

1. BÖLÜM: BİR PORTRE DENEMESİ: AYNÎZADE HASAN TAHSİN

1.1. Ailesi, Doğumu, Öğrenimi.....13

1.2. Meslek Hayatı.....14

1.3. Şahsiyeti ve Entelektüel Kimliği.....21

1.4. Bibliyografyası.....27

2. BÖLÜM: İSTİŞÂRE MECMUASI ve "EMPERYALİZMİN BUHRANI" BAŞLIKLI TEFRİKANIN TRANSKRİPSİYONU

2.1. İstişâre Mecmuası.....33

2.2. Transkripsiyon.....35

3. BÖLÜM: "BOLŞEVİZMİN GİZLİ ESASLARI" BAŞLIKLI TEFRİKANIN TRANSKRİPSİYONU

Bolşevizm'in Gizli Esasları -I.....73

Bolşevizm'in Gizli Esasları-II.....102

Bolşevizmin Gizli Esasları -III.....116

Bolşevizm'in Gizli Esasları -IV.....129

Bolşevizm'in Gizli Esasları-V.....154

DEĞERLENDİRME.....177

KAYNAKÇA.....181

DİZİN.....185

ÖN SÖZ

Osmanlı İmparatorluğu'nun son devri ve Cumhuriyet'in erken dönemini idrak etmiş Türk aydınlarının gerek meslekî ve gerekse entelektüel anlamda meraklı, çalışkan ve üretken olduklarını görmemek imkânsız. Erken yaşta meslek hayatına atılıp İstanbul ya da taşrada iş tutan, gündelik vazifeleri yanında okuyup yazmayı, bir şeyler çevirmeyi, Avrupa basınını takip etmeyi alışkanlık edinmiş birçok isimle karşılaşmak adeta vak'a-i âdiyedendir. Hasan Tahsin Aynî'nin de bu tipin önde gelen örneklerinden biri olduğunu söylemek yerinde olur.

Adı, Türk tefekkür hayatına söyledikleri ve yazdıklarıyla ciddi katkılar veren ağabeyi Mehmet Ali Aynî kadar duyulmamış olsa da Hasan Tahsin Bey, henüz 20'li yaşlarının başında memuriyeti yanında telif ve tercümeleriyle gazete ve dergilerde boy gösterdi, İstanbul'un orta ve yüksek dereceli okullarında dersler verdi, ders kitapları yazdı.

İlk yazısının çıktığı 1897 yılından 1961 senesine dek, yani neredeyse 65 yıl boyunca kalemini elinden düşürmedi; "yoğunluktan dolayı" muhtelif işlerden feragat etse de entelektüel çabadan geri durmadı. 10'u aşkın dergi ve gazetede yazı yazdı, hemen hepsi önemli akademik bilgi ve literatür hâkimiyeti gerektiren 60'ı aşkın yakın makale kaleme aldı. Profesörü olduğu maliye alanı yanında iktisat, sosyo-politika, kitabiyat ve nadir de olsa hatırat türünde yazılar kaleme alan Hasan Tahsin Bey, okuyarak, yazarak ve okutarak geçirdiği dolu dolu bir ömür sürdü.

Elinizdeki çalışma Hasan Tahsin Bey'in gölgede kalmış kişiliğine bir parça ışık tutmak, yapıp ettiklerini ve bıraktıklarını gündeme taşımak ve bugün için de kıymeti olduğunu düşündüğüm iki tefrikasını günümüz ilgililerinin dikkatine sunmak için hazırlandı.

Hasan Tahsin Bey'in 1908'de kaleme aldığı "20. Asrın İptidasında Britanya İmparatorluğu ve Emperyalizmin Buhranı" başlıklı 10 yazılık dizisiyle 1928 ve 1932'de çevirdiği "Bolşevizm'in Gizli Esasları" unvanlı 5 yazılık tefrikası tarihin o dönemine ve hatta bugüne damga vurmuş iki büyük fikrin/hareketin (emperyalizm ve Bolşevizm'in) bir Türk aydını gözüyle nasıl tasvir edildiğini göstermesi bakımından önemlidir, diye düşünüyorum.

Türk düşünce hayatına bu kavramları sokan şüphesiz o değildi; ama tarihin akışını değiştiren, uluslararası arenada bir yığın çalkantılara yol açan bu iki meslek/ideoloji hakkında erken sayılabilecek bir dönemde düşünen ve yazan birini ve yazdıklarını hatırlamanın tefekkür ufkumuza katkı sağlayacağını umuyorum.

Bu çalışmada Hasan Tahsin Bey'in tafsilatlı bir hayat hikâyesini ortaya koymak yanında meslekî ve entelektüel verimini de kayda geçirmek çabası güdüldü. Maarif ve Maliye bakanlıklarındaki görevleri yanında hangi okullarda ne dersleri verdiği, hangi gazete ve dergilerde ne gibi yazılar kaleme aldığı, memuriyetinden başka ne gibi işlerle meşgul olduğu da tespit edilmeye çalışıldı. Ayrıca ailesiyle birlikte metfun bulunduğu Merkezefendi Camii haziresindeki kabri de tespit edildi ve fotoğraflandı.

Bunun yanında ilgili iki tefrikayı Latin harflerine aktarmak ve bir kısmını yeniden dizmek şüphesiz kolay olmadı. Özel isimlerin, kavramların nasıl okunacağı ve latinize edilebileceği konusunda ciddi uğraşlar verildi; günlerce araştırma ve taramalar yapıldı. Yalnız bunları doğru okumak çabasıyla kalınmadı; ayrıca bu isim, kavram, teşekkül ve olgulara dair notlandırmalar yapıldı, metnin daha iyi anlaşılmasına ve bugünün okuruna ekstra bir şeyler söyleyebilmesine gayret edildi. Bu anlamda ilgili tefrikalarda metin içi ilaveler/müdahaleler [] (köşeli parantezle) belirtildi, dipnotların sonuna herhangi bir kayıt eklenmedi ve fakat Hasan Tahsin Bey tarafından metne eklenen dipnotların sonuna kendi tercih ettiği rumuz olan (H. T.) inisiyalleri konuldu.

Her şeye rağmen özellikle sosyal ve beşeri bilimlerde hiçbir şeyin "bitmediği"ni, belki her an yeniden başladığını, verilen her hükmün pekâlâ ansızın cerh ya da tadil edilebileceğini biliyorum. Bu açıdan yaptıklarımın da potansiyel olarak malul ve eksik olduğunu baştan kabul ediyorum. Çalışma sırasında fiili ve kavlî desteklerini gördüğüm mesai arkadaşlarıma ve hocalarıma, konunun heyecanına kapılıp kendilerini hikâyelerimle taciz ettiğim dostlarıma, Hasan Tahsin Bey'in şeceresiyle ilgili sahip olduğu bilgiyi esirgemeyen değerli büyüğüm Dr. Şanab Bıyıklı'ya, özellikle hiçbir yardım teklifimi geri çevirmeyen Sadık Kaşen'e ve tabii çalışmanın "kisve-i tab'a bürünmesine" yardımcı olan Hiperyayın'ın baş-editörü Hatice Bahtiyar'a sonsuz teşekkür ederim.

"Hata insana mahsus" diyor Alexander Pope, benim de hatalarım muhakkak vardır. Hataların bizzat benim, güzelliklerin de sevgili okurun olduğunu an-samîm ve peşinen itiraf ediyorum.

Harun TUNCER

Beyazıt, 2023

1. BÖLÜM:

BİR PORTRE DENEMESİ: AYNÎZADE HASAN TAHSİN

1.1. Ailesi, Doğumu, Öğrenimi

1876'da (H. 1293) Manastır vilayetine bağlı Serfiçe kasabasında doğan Hasan Tahsin, "tüccar komisyoncusu" Mehmed Necib Aynî Efendi'yle Refika Hanım'ın oğluydu.[1] Ailenin büyük cetleri Serfiçe'ye Rumeli'nin fethinden sonra Konya'dan nakledilen Aynîoğulları'ydı.[2] Hasan Tahsin, son devrin fikir adamlarından Mehmet Ali Ayni'nin[3] ve yine Serfiçeli Mustafa Nureddin Bey'le evli olan Fatma Mutlu Hanım'ın da kardeşiydi.[4] Sicill-i Ahvâl'deki kaydına göre öğrenim hayatı İstanbul'da sıbyan mektebinde başladı. Ardından 1882'de yine İstanbul'da dönemin özel okullarından biri olan Şemsü'l-Maarif Mektebi'ne girmiş ve 1885 senesinde de mektebin "rüşdiye kısmına dâhil olmak üzere iptidaî kısmından şahadetnâme" almıştı.[5] Temmuz 1889'da rüştiye kısmını da bitirerek Şemsü'l-Maarif'ten mezun oldu. Ardından Ekim 1893'te Vefa İdadisi'nindeki öğrenimini tamamladı ve oradan sonra Mülkiye Mektebi'nde tahsiline devam ederek Temmuz 1896'da mezun oldu. Başarılı bir öğrenim hayatı

1 BOA, DH.SAİDd. 129/99.

2 Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, "Prof. Mehmet Ali Aynî ve Kültürümüze Hizmetleri", *Cumhuriyet*, 1 Aralık 1945, s. 2.

3 Mehmet Ali Ayni için bkz. İsmail Arar, "Ayni, Mehmet Ali", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. IV, İstanbul 1991, s. 273.

4 Mücellidoğlu Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C. III, Ankara 1968-69, s. 645. İki kardeşi de Tahsin Bey'den önce vefat etmişlerdi. Bkz. *Milliyet*, 12 Mayıs 1962. Fatma Mutlu Hanım 1938 yılının Haziran ayı başlarında (*Cumhuriyet*, 4 Haziran 1938), ağabeyi Mehmet Ali Aynî'yse 30 Kasım 1945'da vefat etmişti (Arar, "a.g.m.", s. 273)

5 *Şemsü'l-Maarif Mektebi'nin Etfâl-i Zükûr ve İnâs Kısımlarına Mahsus Tevzî-i Mükâfât Cetveli*, İstanbul 1303, s. 14-15.

geçirmişti; mezun olduğu okullardan sırasıyla aldığı dereceler "aliyyü'l-alâ", "alâ" ve yine "aliyyü'l-alâ"ydı. Hatta Mülkiye'yi 1896 yılı mezunları arasında birincilikle bitirdi.

Hasan Tahsin Bey (1928)

1.2. Meslek Hayatı

Sultan II. Abdülhamid dönemi geleneği olarak Mülkiye mezunları ve özellikle okulu dereceyle bitirenler umumiyetle sarayda mabeyn kâtipliği yapmak üzere görevlendiriliyor, bilahare yine sarayda başka görevlerle de istihdam edilebiliyorlardı. Hasan Tahsin Bey'in ifadesine göre 1896 yılı mezunları henüz birinci sınıftayken hocalarından birine karşı örgütlü bir harekete girişerek okuldan uzaklaştırılmasına sebep olmuşlar ve bu yüzden o yılın hiçbir mezunu sarayda memuriyet alamamıştı.[6]

6 Hasan Tahsin Bey'in 1946'da Ali Çankaya'ya kitabının ilk baskısı için gönderdiği mektuptan; nakleden Çankaya, *a.g.e.*, s. 646. Ayrıca konu etrafında hatıralarını nakleden Süleyman Kâni İrtem'in tefrikası için bkz. "Mülkiye mektebinde talebe cemiyeti kurulması büyük telaş uyandırdı.", *Akşam*, 22 Mayıs 1937, s. 10.

Okulu bitirdikten birkaç ay sonra, aynı yılın Eylül ayı sonunda Maarif Nezareti'nde işe başladı; ilk görevi ilgili nezaretin muhasebe kaleminde "kâtip refikliği" olmuştu. Meslek hayatı devlet memuriyetiyle birlikte öğretmenlik yaparak başlamış oldu. Aynı yılın Ekim ayında Üsküdar Mekteb-i İdadisi'nde coğrafya dersi vekâleti, ayrıca Mekteb-i Mülkiye "Aşiret Mektebi Özel Sınıfı"nda ahvâl-i idâre-i mülkiye, kavânîn ve ilm-i servet-i milel dersleri muallimlikleri uhdesine verildi.[7] 1897 yılının başında yine Üsküdar İdadisi'nde bu defa mevâlid muallimliği vekâleti de kendisine verildi. Eylül 1897'de Aşiret Mektebi Özel Sınıfı lağvedilince bu görevinden ayrılmış, ama aynı tarihte Üsküdar İdadisi'nde tarih-i Osmanî ve umumî dersleriyle ilm-i servet dersleri vekâleten kendisine tevcih edilmişti.

1897 yılının sonunda yani henüz göreve başlayalı iki yıl dolmadan ilmî anlamda gösterdiği gayret ve hizmetlerinden ötürü Dördüncü Rütbeden Mecidî Nişanı'yla taltif edildi.[8] Bu, gördüğü hizmetin karşılığı olarak henüz 20 yaşında aldığı ilk nişan olmuştu. Mart 1898'de Mülkiye Mektebi'nin idadi kısmında usûl-i defterî hocalığına başladı. Böylece iki yıl önce mezun olduğu kurumun idadi kısmına 21 yaşında (vekaleten) hoca olarak dönmüştü. Bu görevde fazla kalmadı; aynı yılın Nisan ayında bu defa Eğrikapı Merkez Rüşdiye Mektebi'ne riyaziye muallimliğine atandı. Yıl bitmeden (Ekim 1898) Mülkiye Mektebi'nin ilgili kısmına tekrar döndü; bu defa tarîh-i umûmî muallimliği vekaleti verilmişti. 1899 yılı Ocak ayında Numune-i Terakki Mektebi'nde ilm-i servet ve mevalid derslerine de girmek şartıyla maaşında düzenleme yapıldı. Şubat 1899'da Mülkiye Mektebi'nin idadi kısmındaki görevi noktalanmış oldu; ama daha önce (1897) kaldırılan Aşiret Mektebi Özel Sınıfı'nın yeniden açılınca o sınıfın usûl-i idâre, ilm-i servet ve kavânîn hocalıkları asaleten uhdesine verildi. Ayrıca Mülkiye Mektebi'nin idadi kısmında Fransızca

7 BOA, DH.SAİDd. 129/99.
8 BOA, DH.SAİDd. 129/99.

hocalığı da Hasan Tahsin'e havale edildi. Görülebileceği gibi, Hasan Tahsin'in meslek hayatı hayli yoğun başlamış ve öyle sürüyordu. Bu gerekçeyle "vakti müsait olmadığı" için Mayıs 1899'da Eğrikapı Merkez Rüşdiyesi'ndeki görevini terk etti.

Diğer yandan Mayıs 1900'de Maarif Nezareti'nde kâtiplikten Mektubî Kalemi memurluğuna geçti. Yine işlerinin yoğunluğu sebebiyle Numune-i Terakki Mektebi'nde verdiği hesap ve mevâlid dersleri de üzerinden alınmış ve yalnızca Mülkiye'de verdiği usûl-i defterî ve ilm-i servet dersleri bırakılmıştı. Asıl memuriyetinin bulunduğu Maarif Nezareti mektubî kalemindeki "hüsn-i ifâ-yı vazîfe emrinde vâki olan mesaisinden" yani görevini hakkıyla/güzelce yerine getirdiğinden ötürü ikinci kez madalyaya layık görüldü; 14 Haziran 1901 tarihinde Dördüncü Rütbeden Osmanî Nişanı'yla taltif edildi. Ayrıca Vefa İdadisi'yle Mülkiye Mektebi'ndeki hizmetlerinden ötürü memuriyet derecesi yükseltildi.

1905 yılı Aralık ayında Aşiret Mektebi yine lağvedilince 1906 yılının Ocak ayında uhdesine Numune-i Terakki Mektebi'nde tercüme dersi verildi. Mayıs 1906'da Mektubî Kalemi'nde terfi aldı ve mümeyyizliğe yükseldi. Yine aynı ay içerisinde bu defa Mercan İdadisi'nde ilm-i servet dersi hocalığı tarafına ihale edildi. 1908 yılı Nisan ayındaysa müdür sıfatıyla Kabataş Mekteb-i İdadisi'ne nakledildi.[9] İlave maaş bağlanarak aynı ay içerisinde söz konusu lisenin edebiyat ve ilm-i servet muallimlikleri tarafına havale edildi. Mercan ve Vefa idadilerindeki görevlerini de bu vazifesinin ardından terk etti. Fakat aynı yılın Ağustos ayında bu kez Ticaret Mektebi müdüriyetine terfi etti. Numune-i Terakki'deki tercüme hocalığı üzerinden alınarak aynı okulun hesap muallimliği uhdesine verildi. Kasım 1908'de Kabataş'taki derslerini de bıraktı ve Ticaret Mektebi'nde ilm-i servet mual-

9 1896'dan 1908 yılına dek aralıksız 12 sene Maarif Nezareti'nde görev yapmıştı. 1903 yılı Mayıs ayında sicil dosyasının Memurîn-i Mülkiye Komisyonu tarafından tesciliyle ilgili belge için bkz. BOA, MF.MKT. 713/20.

limliğini üstlendi. 1909 senesi Mart'ında da yine aynı okulun usûl-i mâliye dersi hocalığı da Tahsin Bey'e verildi.

Temmuz 1908'de Meşrutiyet'in ikinci kez ilanına kapı aralayan İttihad ve Terakki Cemiyeti ileri gelenleri, yaşanan ekonomik sıkıntılardan kurtulmanın biricik çaresinin tensikat olduğuna inanmışlardı. Meşrutiyetin ilanını müteakip tensikat komisyonu kurulmuş ve "plan ve programdan uzak keyfi bir uygulamayla" hem sosyal hafıza rencide edilmiş hem de telafisi yıllar sürecek sosyo-ekonomik sorunlara zemin hazırlanmıştı.[10] Bu tensikatla beraber pek çok bakanlıkla tasfiyeler yaşanmış, ertesi sene de tekrar eden tensikatla çok boyutlu sıkıntılar müteselsilen devam etmişti.

Çalıştığı nezaretin idarecileri ve hatta nazırı tarafından takdir edilen, topladığı takdir nişanlarla da taçlandırılan Hasan Tahsin Bey, bu tensikatlardan etkilenmemiş,[11] hatta Eylül 1909'da Tensikat Komisyonu kararıyla Divân-ı Muhâsebât[12] azalığına getirilmişti.[13] Buna ilaveten yine Eylül ayı içerisinde Ticaret Mektebi'ndeki derslerine ilm-i iktisat da eklendi, aynı dersi Mülkiye Mektebi'yle o yıl İstanbul Darülfünunu'na bağlanan Mekteb-i Hukuk'ta[14] da vermeye başladı.[15]

Hasan Tahsin Divân-ı Muhâsebât'taki görevine ilaveten yine 1909 yılı Ekim-Kasım aralığında vekaleten aynı kurumun müd-

10 Erkan Tural, *Son Dönem Osmanlı Bürokrasisi II. Meşrutiyet Dönemi'nde Bürokratlar, İttihatçılar ve Parlamenterler*, İstanbul 2016, s. 22-23.

11 "Devâir-i Merkeziyece Bu Kere İcra Kılınan Tensikâtta Kadro Dâhilinde Kalan Mezûnîn-i Mülkiye", *Mülkiye*, (Eylül 1909), S. 8, s. 65. Tahsin Bey'in o sırada Dâhiliye Nezareti, Tahrirat Dairesinde müdür muavini sıfatıyla bulunduğu kaydedilmişti.

12 Malî politika ve uygulamaların denetlenmesi amacıyla Mayıs 1862'de Sultan Abdülaziz tarafından hayata geçirilen ve o dönemde Divân-ı Âlî-i Muhasebât diye adlandırılan kurum ve süreç içerisindeki faaliyetleri için bkz. Salih Kış, "Divan-ı Muhasebatın Tesis Süreci ve İlişkileri Hakkında Bazı Tespitler", *Sayıştay Dergisi*, S. 87 (Ekim-Aralık 2012), s. 39-60.

13 BOA, DH.SAİDd. 129/99.

14 Mekteb-i Hukuk'un doğuşu ve ilerleyen süreçte Maliye Nezareti ve ardından Darülfünun'a bağlanması hakkında bkz. Nuran Koyuncu, "Hukuk Mektebinin Doğuşu", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, (2012), XVI/3: 163-186.

15 Söz konusu son iki görevin tarihi için Ali Çankaya'nın (*A.g.e.*, s. 645) 1908 yılını vermesi bir sehiv olmalı.

deî-i umumîliğine getirildi. 1910 yılında İstanbul Şehremaneti'nin yaptığı borçlanma anlaşması üzerine Osmanlı hükümeti adına kontrol imzası atmak için Londra'ya, ardından Divân-ı Muhasebât'ın yaptığı vize muameleleri hakkında tetkikatta bulunmak üzere Viyana, Berlin, Brüksel, Roma ve Paris'e gönderildi.[16]

Dört yıl sürdürdüğü bu görevin ardından Eylül 1909'da memuriyeti aynı yılın sonuna doğru oluşturulan ve Islahât-ı Mâliye Komisyonu[17] azalığına nakledildi. Ayrıca aynı yılın Mayıs ayından itibaren ilave memuriyet olarak Maliye Nezareti müsteşar vekilliği de yapıyordu. Mart 1914'te yine aynı göreve devam ediyorken üçüncü defa nişan tevcih edildi. "Müşkül zamanda" görevini "hüsn-i ifâsı" dolayısıyla İkinci Dereceden Osmanî Nişanı'na layık görüldü.[18]

Maliye Nezareti'nde bürokrat olarak görevine devam ediyorken (Ağustos 1914) Medresetü'l-Kuzât'ta iktisat dersi hocalığı uhdesine verildi. Nezaretteki müsteşar vekilliği asalete çevrildi, ayrıca Eylül 1916'da kurulan Yüksek İktisat Meclisi azalığına, 1918 yılı Aralık ayında da Sulh Hazırlığı Komisyonu azalığına ve nihayet Şubat 1919'da yeniden Islahât-ı Mâliye Komisyonu azalığına getirildi. Söz konusu komisyon feshedilince 1920'de kendi isteğiyle emekli oldu; böylece 1896'da başladığı memuriyet hayatı 25. yılında sonlandı. Fakat öğretim camiasıyla irtibatını koparmadı Hasan Tahsin Bey.

1923 yılı içerisinde dört ay süreyle Galatasaray Lisesi'nde müdür vekili olarak görev aldı. 1924'te Darülfünun Hukuk Fakültesi Kurulu tarafından Fakülte reisliğine yani dekanlığa seçildi. 3 yıllık hizmetinin ardından Mayıs 1927'de istifa ederek ayrıldı. Bu sırada 1925 yılı Mayıs'ında Paris Üniversitesi'nin kuruluş

16 BOA, DH.SAİDd. 129/99.

17 Bu komisyonun kuruluşu, amacı ve işleyişi hakkında bilgi için bkz. Muharrem Öztel, *II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Maliyesi*, İstanbul 2009, s. 12-13.

18 BOA, İ.TAL. 491/49.

yıldönümü törenine Darülfünun'u temsilen katılmak üzere diplomatik pasaport verilmesi gündeme geldi.[19] Dekanlığı bıraksa da üniversitenin Hukuk Fakültesi'nde maliye müderrisliği/profesörlüğüne devam etti. Bu süreçte muhtemelen Ticaret Mektebi'yle devam eden alakasından ötürü İstanbul Ticaret Odası'nın kongre faaliyetlerine de davet ediliyor ve katılıyordu.[20]

Hasan Tahsin Bey'in 1909'da başlayan Darülfünun macerası 1933 yılında yapılan köklü ve sarsıcı üniversite reformuyla son buldu. "İnkılap hareketlerine katılmak şöyle dursun, inkılap hareketlerine ters düşen ve onları eleştiren" Ciddi yayın yapmadığı, ilmî değeri olmayan şeyler ürettiği gerekçesiyle Darülfünun, reforma tâbi tutulmaya karar verildi. Gerekli ön incelemelerin yapılması ve reform hakkında rapor hazırlanması için Cenevre Üniversitesi Pedagoji Profesörü Albert Malche İstanbul'a davet edildi. 1932 yılı başında İstanbul'a gelen ve çalışmalarına başlayan Malche'in raporu doğrultusunda reformun sonuç verebilmesi için kurumun tamamen lağvedilmesi, yeni bir anlayış ve tazelenmiş bir kadroyla yola devam edilmesi uygun görüldü.[21] 31 Temmuz 1933'te yapılan tasfiyede 90'ın üzerinde öğretim elemanının görevine son verildi; söz konusu isimler arasında maliye profesörü Aynîzade Hasan Tahsin Bey de vardı.[22]

Bu tasfiyenin kurbanlarından biri olan Tahsin Bey artık 60 yaşına yaklaşmıştı, fiilî öğretim hayatını noktaladı ve İstanbul'da

19 BOA, HR.İM. 248/87.

20 *Cumhuriyet*, 28 Şubat 1932, s. 5.

21 Ersoy Taşdemirci, "1933 Üniversite Reformu", *Atatürk Ansiklopedisi*, s. 1-2 (https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/1933-universite-reformu/?pdf=3249). Darülfünun'da yapılan bu reform yalnız kadroca bir hamle değil, bir müfredat ve müfredatın ötesinde bir zihniyet değişimiydi. *Akşam* gazetesinin 1 Ağustos 1933 (s. 1, 2, 6) tarihli, reformu müteakip günde çıkan sayısında "darülfünun" kelimesinin bile geri bir zihniyete ait olduğu, haliyle bu ismin de reformdan nasibini aldığı belirtiliyordu.

22 Darülfünun hocaları hakkındaki şikayet konularından biri de hocaların okul dışında yürüttükleri sair işlerden ötürü dersleri ve okulla yeteri kadar alakadar olamadıklarıydı. Bu kapsamda mevzubahis şikayetin hedeflerinden biri de "bazı şirketlerde" çalıştığı söylenen Hasan Tahsin Bey'di. Bkz. *Milliyet*, 27 Kasım 1929, s. 3. Tasfiye ve ibkâ edilen isimler için bkz. *Vakit*, 31 Temmuz 1933 ve 1 Ağustos 1933.

mali müşavirlik ve avukatlıkla meşgul oldu.[23] Yine de tam anlamıyla kopamadı öğretim çabasından. İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi'yle 1936'daki Ankara'ya nakil sürecine kadar Mülkiye'de dışarıdan dersler vermeye devam etti.[24]

1940'a gelindiğinde muvakkat olarak sürdürdüğü öğretim faaliyetlerinden de tamamen ayrılmıştı.[25] On yıllar boyunca sürdürdüğü bürokrat-eğitimci kariyer artık noktalanmış gibiydi. Ama sosyal çevresiyle, özellikle Mülkiye toplantılarını vesile ederek Mülkiyelilerle her fırsatta bir araya geliyordu. Her yıl Aralık ayının 4'ünde yapılan İstanbul ve Ankara'da "Mülkiyeliler gecesi"ne devlet erkânından katılan isimler de oluyordu.[26] Özellikle 1930'lardan sonra tertip edilen programların İstanbul ayağında, biraz da yaşına ve kıdemine hürmeten, mikrofon uzatılıp konuşma yaptırılan isimlerden biri de Hasan Tahsin Bey'di.[27]

Hasan Tahsin Bey yıllarca ve ısrarla hocalık yaparak sürdürdüğü öğretim faaliyetlerini, bu defa başka mecralarda sürdürdü. İlk defa Temmuz 1916'da İdare Meclisi üyesi olduğu[28] Darüşşafaka'nın kurucu cemiyeti olan Cemiyet-i Tedrisiyye-i İslâmiyye'nin ya da 1935-49 arasındaki isimlendirmeyle Türk Okutma

23 İstanbul Barosu'na kayıtlı olan Hasan Tahsin Bey baronun bütçe müzakeresi gibi içtimalarında söz almaktan çekinmiyordu. 1939 yılı bütçe görüşmelerinde baroya giriş ücreti konusunda söyledikleri için bkz. Akşam, 15 Ocak 1939, s. 5. Bir başka baro içtimasında kayda geçen tavrı için bkz. *Vakit*, 23 Şubat 1941, s. 3.

24 Çankaya'nın "öğretim faaliyetlerinden çekilmesi" bağlamında verdiği 1938 tarihi zühul eseri olmalı. Zira 1933'teki reformun ardından Darülfünun'da ve Mülkiye'nin 1936'da Ankara'ya taşınmasının ardından İstanbul'da kalmayı yeğlediği için Mülkiye'de ders vermesi mümkün olamazdı. Bkz. Çankaya, a.g.e., 646.

25 Gazete ve sair yayınlarda adının geçtiği hemen her yere "müderris, profesör" gibi sıfatlar eklenmesine rağmen ilgili tarihten sonra İstanbul Barosu toplantılarından birinde adının önünde sadece "avukat" sıfatı yer alıyordu. Bkz. *Akşam*, 23 Şubat 1941, s. 3.

26 Mesela Aralık 1934'te Ankara yapılan toplantıya Başvekil İsmet İnönü de katılmıştı. Bkz. *Akşam*, 5 Aralık 1934, s. 2.

27 İlgili konuşma haberleri için bkz. *Vakit*, 5 Aralık 1940, s. 2; *Vakit,* 5 Aralık 1933, s. 3; *Vakit*, 5 Aralık 1931, s. 3.

28 Dahiliye Nezareti'nin Tahsin Bey'in aza seçildiğini bildiren ilgili yazısı için bkz. BOA. UMVM. 138/44. Ayrıca yine Darüşşafaka'nın 1918 (1334) yılı bütçesi için sadarette yapılacak toplantıya davet edilmesi azalığının devam ettiğine işaret eder. Bkz. BOA. UMVM. 137/58.